

Maja Opašić, Nika Čunović, Mateja Fumić

BOGATSTVO I SIROMAŠTVO U HRVATSKOJ FRAZEOLOGIJI

dr. sc. Maja Opašić, Filozofski fakultet, mopasic@ffri.hr, Rijeka
Nika Čunović, univ. bacc. philol. croat., Filozofski fakultet, nikacunovic@net.hr, Rijeka
Mateja Fumić, univ. bacc. philol. croat., Filozofski fakultet, matejafumic74@gmail.com, Rijeka

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'373.7

rukopis primljen: 17. 6. 2014.; prihvaćen za tisak: 3. 11. 2014.

U radu¹ se analiziraju hrvatski frazemi okupljeni u semantičkoj grupi bogatstva i siromaštva. Cilj je rada semantičkom analizom prikazati kako su bogatstvo i siromaštvo, kao suprotstavljene pojave, opisane u hrvatskim frazemima. To ujedno znači da se odabranim frazemima daje moguće objašnjenje pozadinske slike koja uvjetuje i podjelu frazema na podskupine. U navedenim se podskupinama opisuju stanje bogatstva/siromaštva, uzrok siromaštva odnosno izvor i način stjecanja bogatstva, stupanj i način manifestiranja bogatstva/siromaštva i sl. Analiza odabranih primjera pokazala je da jedan dio primjera već svojom sastavnicom upućuje na stanje bogatstva ili siromaštva, dok je kod drugih prisutan veći stupanj desemantizacije sastavnica.

Ključne riječi: *boгатstvo; siromaštvo; semantička analiza; frazem; hrvatski jezik*

1. Uvod

Tema je ovoga rada semantička analiza hrvatskih frazema okupljenih u semantičkim grupama¹ bogatstva i siromaštva. Bogatstvo i siromaštvo predstavljaju suprotstavljene

* Rad je izrađen u okviru izbornoga kolegija *Frazeološka istraživanja* (Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci) i projekta *Unutarnje posuđivanje u hrvatskome jeziku* (br. 13.04.1.2.09), koji financijski podupire Sveučilište u Rijeci.

¹ Podjela na semantičke grupe preuzima se iz njemačke frazeologije, i to prema H. Wenibergeru koji u svome rječniku (*Kroatisch/Serbisch-Deutsches Phraseologisches Wörterbuch: angeordnet nach semantischen Gruppen*, 2012) frazeološku građu razvrstava na nekoliko većih semantičkih polja, a unutar svakoga polja razlikuje semantičke grupe. Među autorovim se semantičkim grupama nalazi i semantička grupa *siromaštvo* i semantička grupa *boгатstvo* (usp. Weniberger 2012). Stoga smatramo da je takav naziv primjeren i za grupe frazema okupljene u ovome radu koji se svojim značenjima mogu dovesti u vezu sa siromaštvom ili bogatstvom kao kategorijama koje se odnose na materijalni status.

pojave koje čine sastavni dio ljudskoga života. Riječ je o dvjema krajnostima jer se većina ljudi svojim materijalnim statusom nalazi upravo između tih dviju razina. Siromaštvo uz sebe nosi negativne konotacije, dok se bogatstvo smatra društveno prihvatljivom i poželjnom pojavom, što ne znači da neće uz sebe vezati i negativne konotacije. Stoga je rad nastao upravo potaknut navedenim postavkama.

Cilj je rada semantičkom analizom prikazati kako su siromaštvo i bogatstvo opisani u hrvatskim frazemima. To ujedno znači da se odabranim frazemima daje moguće objašnjenje pozadinske slike² koja uvjetuje i podjelu frazema na podskupine u kojima se opisuje stanje, uzrok i stupanj bogatstva/siromaštva i sl. Naime, u semantičke grupe bogatstva i siromaštva uvrstili smo ne samo frazeme značenja 'biti bogat' i 'biti siromašan' nego i one koji opisuju uzroke bogatstva i siromaštva, kao i njihove posljedice. Također, želi se utvrditi i koliko sastavnica frazema, koja se svojim značenjem odnosi na bogatstvo/siromaštvo, utječe na frazemesko značenje.

Građa je prikupljena iz hrvatskih općih i frazeoloških rječnika te iz znanstvenih i stručnih frazeoloških radova, a za sve je primjere aktivna upotreba i značenje provjereno i u dvama elektroničkim korpusima (*Hrvatska jezična riznica* i *Hrvatski nacionalni korpus*) i mrežnim pretraživačima. Iz prikupljene građe odabran je reprezentativan dio frazema kojima je moguće prikazati navedene pretpostavke i ciljeve rada. Primjerima upotrebe želi se pokazati aktualnost pojedinih frazema te potvrditi njihova rječnički zabilježena značenja i konteksti upotrebe. Za pojedine frazeme nisu pronađeni primjeri upotrebe, pa se zato i ne navode. Također, određeni se frazemi u aktualnoj upotrebi koriste i u značenjima koja još uvijek nisu frazeologizirana (najčešće je riječ o okazionalizmima), stoga takva značenja i nisu uzeta u obzir u ovoj analizi.

2. Siromaštvo u hrvatskim frazemima

Pojam se siromaštva može definirati kao „neimaština, oskudica sredstava prijeko potrebnih za život; bijeda” (Anić 2006: 1405). U frazeologiji se uglavnom opisuje materijalno siromaštvo, a ne toliko ono moralno, duhovno. Frazemi okupljeni u semantičkoj grupi siromaštva opisuju stanje, uzroke, različite stupnjeve siromaštva.

2.1. Prvu podskupinu čine primjeri u kojima na siromaštvo upućuje nedostatak novca kao osnovnoga preduvjeta za normalan život, pa svi opisuju čovjeka koji nema novaca, dakle, koji je siromašan: *praznih džepova / praznoga džepa / prazna džepa, imati prazan džep (džepove), plitkih džepova / plitkoga džepa / plitka džepa, imati plitak džep, za plitke (pliče) džepove, biti bez prebijene pare (lipe, kune), nemati ni prebijene pare (lipe, kune)*. Frazemi sa sastavnicom *džep*³ u pozadinskoj slici imaju mjesto na kojem se može pohraniti novac, a džep se identificira s novčanikom i ostalim načinima pohranjivanja novca (Fink 2005. i 2008).

² Pozadinska je slika „unutarnja slika koja motivira frazeološko značenje. To znači da leksičko značenje komponente ne odlazi unepovrat, već zajedno s drugim komponentama tvori sliku koja onda utječe na stvaranje frazeološkog značenja” (Fink 1994: 72).

³ V. više o frazemima sa sastavnicom *džep* u Fink 2005.

Štandovi puni, a džepovi prazni. (G)

Motorolin smartphone za kupce plitkog džepa. (G)

Novčana jedinica *prebijena para* u navedenim primjerima jest arhaizam koji se odnosi na novac korišten u doba Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca te u bivšoj Jugoslaviji do 1991. godine, ali ima značenje i novca uopće⁴. U aktualnoj se uporabi, što potvrđuju i primjeri, umjesto *pare* koriste i suvremene hrvatske novčane jedinice *lipa* i *kuna*, a to je prema Ž. Fink (2008) potvrda potpune desenantizacije navedenih frazema, ali vjerojatno i neznanja mlađe generacije kojoj je *prebijena para* nepoznanica.

Može li se biti sretan bez prebijene pare u džepu? (G)

Igrači NK Osijeka bez prebijene kune, a grad financira Bilu noć Hajduka. (G)

Stanarima Kupske ni prebijene lipe, Tehnici 15 milijuna kuna? (G)

U ovoj se podskupini izdvaja frazem *za plitke (pliče) džepove* koji neizravno upućuje na siromašnoga čovjeka jer opisuje ono što je namijenjeno ljudima slabijega imovinskog stanja.

Albanija – raj za turiste pličeg džepa. (G)

2.2. Čovjek bez novca ne može osigurati ispunjenje osnovnih životnih potreba – hrane i mjesta za život. Tako se frazemi *živjeti na (o) kruhu i vodi*, *živjeti o <suhoj> kori kruha*, *objesiti zube o (na) klin* i *staviti zube na policu* ne odnose samo na gladna čovjeka nego i na osiromašena čovjeka. Naime, kruh i voda predstavljaju osnovne životne namirnice, no upravo ta nemogućnost u njihovom ostvarivanju upućuje na čovjekovo siromaštvo.

Otkako je propala tvornica, on nema posla pa živi o kruhu i vodi. (HFR)

U frazemima *objesiti zube o (na) klin* i *staviti zube na policu* čovjekov osjećaj gladi nije trenutačan, nego je to njegovo trajno stanje, dok se u pozadinskoj slici nalazi star i nemoćan čovjek s umjetnim zubima (Kovačević 2012).

Doduše, za taj se iznos mogu podmiriti mjesečne režije i zube objesiti o klin. (G)

Plaća u brodogradilištu uredno je stigla, a radnici u TIBO-u i „Motorima i dizalicama” (...) mogu jedino staviti zube na policu. (G)

Frazemom *za koru (koricu) kruha* [raditi, mučiti se i sl.] neizravno se opisuje stanje siromaštva, ali i upućuje na težak život i rad čija je svrha zadovoljenje samo osnovnih životnih potreba. Na siromaštvo neizravno upućuje i frazem *ostati bez kruha* koji znači 'gladovati', ali i 'biti nezaposlen', što može voditi siromaštvu.

Mučio se, krvlju se znojio za koru kruha – na ciglani, u šumi, u gradu, bio je čak i u Belgiji, ali ne dugo: ni dvije godine. (HJR)

Zbog Ine ćemo ostati bez kruha. Svi oni sada bi mogli ostati bez radnog mjesta. (G)

⁴ Prema tur. *para* od ar. *bara* = srebro u značenju 1. sitan novac, 2. novac uopće (Klaić 1983: 1003).

U navedenim primjerima *kruh* ne predstavlja samo osnovnu prehrambenu namirnicu nego simbolizira i život.

Beskućništvo je vjerojatno posljednja karika u osiromašenju koja označuje potpuni krah čovjekova materijalnoga, a nerijetko i duhovnoga stanja. Na takvo čovjekovo stanje upućuju frazemi: *biti bez kuće i kućišta, nemati ni kuće ni kućišta, biti (naći se itd.) na ulici (cesti)*. Međutim, frazem *biti (naći se) na cesti* može, što pokazuju i primjeri uporabe, može upućivati i na mogućnost ostanka bez posla:

Al eto jedna čobančad ostala sada bez ikoga živoga, da je hrani i brani, i osta bez kuće i kućišta. (HJR)

Jasno je da proces povratka mora odnekud početi te da nitko ne bi smio završiti na ulici. (HNK)

A. H. izjavio je kako Vlada ne će dopustiti da se radnici sisačke Željezare nađu na cesti. (HNK)

2.3. Nekoliko frazema semantičke grupe siromaštva sadrži pridjevsku sastavnicu *gol* koja u izgradnji frazemskega značenja sudjeluje svojim semom 'koji nema odjeće'. Stoga u pozadinskoj slici frazema *gol i bos / bos i gol* na siromaštvo upućuje neimanje odjeće i obuće koje su, uz hranu i mjesto za život, osnovna čovjekova potreba. U poredbenome frazemu *gol kao prst* upravo C-dio upućuje na potpuno siromaštvo, na čovjeka koji je ostao bez ičega i ikoga, bez obzira na to je li se sam svojim nerazumnim postupcima doveo u to stanje ili je pritom kriv utjecaj okoline (Kovačević 2012). Kao komparatum za siromašnu osobu iskorišten je i motiv povrća koje je golo u frazemu *gol kao repa*.

Posve siromašna, uboga osoba bez sredstava za život opisuje se internacionalnim frazedom *gol (siromašan) kao crkveni miš* koji je prema E. Piirainen (2012) mogao nastati na temelju različitih narodnih priča, primjerice „Seoski miš i gradski miš” i sl., a u pozadinskoj mu je slici i siromašan, skroman život u crkvama.

Ona je vidjela moje djelo, čitala nepovoljne ocjene; ona zna, da više ne mogu ništa stvarati, da sam gol i bos, nemoćan, propao. (HJR)

Došao je u našu kuću gol kao prst, donesav sobom samo ono nešto ruha na sebi. (HJR)

Zbog (...) sam siromašan kao crkveni miš. (G)

2.4. Frazemi ove podskupine opisuju težak život, odnosno preživljavanje. Tako primjeri *živjeti od danas do sutra, živjeti s (iz) dana u dan (dan po dan)*, <jedva> *krpati (sastaviti / sastavljati, spojiti / spajati, vezati / vezivati i sl.) kraj s krajem, na rubu egzistencije* opisuju čovjekovo stanje u kojemu posjeduje minimalna materijalna sredstva dovoljna za kratkoročno preživljavanje, što vodi nemogućnosti planiranja budućnosti jer je sve usmjereno sadašnjem trenutku.

Više od polovice građana živi od danas do sutra. (G)

Planirati budućnost u krajnje nesigurnim uvjetima života je neracionalno, a racionalno je živjeti iz dana u dan. (G)

Vlastiti vrtovi i obitelj na selu mnogima pomažu da skrpaју kraj s krajem. (HNK)

Na usredotočenost preživljavanja u sadašnjem trenutku upućuje i frazem <život> od *prvoga do prvoga* koji daje naslutiti stanje siromaštva kao moguću posljedicu dugotrajnoga skromnog života. U pozadinskoj mu je slici činjenica da zaposlenici dobivaju plaće oko prvoga dana u mjesecu, a implicira moguću oskudicu i neimaštinu.

Preživjeti od prvog do prvog: Kako i vi možete stegnuti remen (G)

Izrazito težak život ispunjen oskudicom, ali i poniženjima, opisuje se frazemom *pasji život te jad i bijeda*, a na život bez stalnih prihoda, što može voditi oskudici i siromaštvu, upućuje primjer *živjeti od zraka*.

Pasji život ratnoga invalida (G)

Iako čelnik ZPH-a podupire povratak svih kojima je obnova završena, upozorava da ljudi ne mogu živjeti – od zraka. (HJR)

Frazemom *ići trbuhom za kruhom* podrazumijeva se teško materijalno stanje, stanje bez osnovnih sredstava za život koje simbolizira sastavnica *kruh*, a posljedica toga je odlazak u tuđinu u potrazi za boljim životom.

Službenike bi mijenjao svakoga mjeseca i tjerao ih u svijet štono se veli trbuhom za kruhom (...). (HJR)

2.5. Za razliku od primjera prethodnih podskupina kojima se prikazuje već trajno stanje siromaštva, frazemima *odnijeti* (*nositi* i sl.) *gaće na štapu* te *pasti* (*spasti*, *doći*) na *prosjački štap* opisuje se proces osiromašenja, bilo da je riječ o početnom stupnju siromaštva ili prijelazu iz boljega imovinskog stanja u gore (Fink 1998), dok je u frazemu *ostati bez gaća* naglasak na trenutačnoj materijalnoj propasti.

U Milanovićevoj Hrvatskoj socijalna pravda je zaboravljeni pojam. Građani mogu jedino nositi gaće na štapu. (G)

Hrvati stjerani na prosjački štap. (G)

Štrajk u MTČ-u: Radimo u tvornici rublja, a ostat ćemo bez gaća. (G)

Slično značenje izriče se primjerom *otići na bubanj* u značenju 'dospjeti na javnu dražbu, pasti pod stečaj, bankrotirati, propasti', ali se njime upućuje i na materijalni krah pojedine tvrtke, tvornice i sl., što potvrđuju i primjeri uporabe. U pozadinskoj je slici toga primjera nekadašnji običaj da je javnu dražbu kakve imovine najavljiavao seoski bubnjar obilazeći sela i skupljajući slušaće bubnjanjem.

Pročitajte što bi sve od gradske imovine moglo otići na bubanj. (G)

2.6. Posljedice siromaštva mogu biti dužništvo i financijska nesamostalnost koja vodi ovisnosti o drugima. Stanje prezaduženosti opisuju frazemi *dužan kao Grčka*, *biti do grla* (*guše*) u *dugu* (*dugovima*), *grcati* (*gušiti se*, *plivati*) u *dugovima* te *zadužiti se preko glave*, koji, iskazujući veći stupanj dužništva od ostalih jer se zaduženje odvija iznad granica

mogućnosti, sadrži i dodatan sem nepromišljenosti. Možemo primijetiti kako je pritom riječ o nedostatku mogućnosti za spasom, a povezujemo ih s utapanjem te s pokušajima da se osobu spasi.

Veliki klubovi dužni kao Grčka. (G)

Hrvati u dugovima do grla. (G)

To što je Poljska postigla, graniči s čudom, bila je bolesnik Europe, grcala je u dugovima (...). (HNK)

(...) u Ukrajini su se proteklih godina mnogi odvažili zadužiti se preko glave kako bi uložili u neki posao. (G)

Kategorija financijske nesamostalnosti obuhvaća frazeme *biti (živjeti) na čijoj grbači* i *biti (pasti / padati) na teret* komu, čemu. Oba znače 'financijski opteretiti koga, nametati se kao obveza, padati pod čiju skrb', čime se potvrđuje ovisnost dužnika o drugome.

Žive li mladi danas na grbači roditelja? (G)

Kriza ne smije pasti na teret građana. (G)

2.7. U frazemima ove podskupine opisuju se međuljudski odnosi u poveznici sa siromaštvom. Tako je siromaštvo posljedicom tuđih postupaka u frazemu *baciti / bacati na ulicu (cestu)* koga koji ne mora nužno podrazumijevati samo ostajanje bez mjesta za život nego i oduzimanje posla, kao i općenito osnovnih sredstava za život, a sličnoga je značenja i *uzeti / uzimati (oteti / otimati) kruh (zalogaj) iz usta* komu koji se prema B. Kovačević (2012) upotrebljava kad „država ili poslodavac svojem narodu ili zaposlenicima iz vlastite koristi uskraćuje život dostojan čovjeka”.

Hrvatsko „ne” Svjetskoj banci – Dončić ne želi bacati ljude na ulicu. (G)

Ovo je borba za rad, ovo nije ultimatum. Vi ste ti koji ste nam uzeli rad i oteli kruh iz usta. (HNK)

Za razliku od tih negativno konotiranih primjera, frazem *podijeliti / dijeliti koru (koricu) kruha* s kim pozitivne je konotacije jer opisuje bratsko dijeljenje u siromaštvu, a predmnijeva siromaštvo ne samo onoga koji prima koricu kruha nego i onoga koji je dijeli s drugim. Slične je konotacije i primjer *otkinuti / otkidati od <svojih (vlastitih)> usta* koji podrazumijeva žrtvu za drugoga u situaciji kada i sam čovjek oskudijeva, pa se odriče onoga što mu je i samome potrebno.

(...) kako se iskreno nada da će ostati kod nje do 18 godine, a ako budu htjele i kasnije, jer bi s njima podijelila i posljednju koricu kruha. (HNK)

Najveći je siromah bio baš on, a otkidao je od svojih usta za kojekakve ljude. (HNK)

2.8. Frazemi posljednje podskupine semantičke grupe siromaštva odnose se ne samo na čiju materijalnu nego dijelom i na moralnu propast, poput *potonuti na dno, biti na dnu, dospjeti do dna* te *pasti na niske grane*.

Potvrđeno: Dustin Hoffman potonuo na dno dna. (G)

Znam kako je biti na nebu, ali i na dnu. (G)

Izjedao se što su Borkovići spali na tako niske grane, izjedao se najviše radi nje; teže će se naći sjajna kuća za nju... (HJR)

3. Bogatstvo u hrvatskim frazemima

Bogatstvo predstavlja antonimnu semantičku grupu siromaštvu, a obuhvaća dva značenja: „1. imanje ili imovinu velike vrijednosti, obilje novca ili vrijednosti, dragocjenosti; 2. stanje ili svojstvo onoga koji je bogat ili onoga što je bogato odnosno obilje dobrih odlika” (Anić 2009: 98). U ovome se prilogu analiziraju frazemi koji se odnose na materijalno bogatstvo.

3.1. Prvu podskupinu frazema semantičke grupe bogatstva čine primjeri okupljeni oko značenja ‘izvor i način stjecanja bogatstva’: *zlatni rudnik, zlatna koka, koka koji nosi zlatna jaja, krava muzara, novac pada (kaplje) <sa svih strana>, dignuti / dizati <silne> novce, zgrnuti / zgrtati novac (pare), preko noći, napuniti džep (džepove), loviti u mutnom, roditi se sa zlatnom žlicom u ustima, plave krvi.*

Frazemi *zlatna koka, koka koji nosi zlatna jaja i krava muzara* mogu se odnositi na osobu koja donosi veliku materijalnu korist, a *zlatni rudnik, zlatna koka i krava muzara* općenito na ono što donosi materijalnu dobit, što potvrđuju i primjeri uporabe. Značenje im je motivirano sastavnicom *zlatan* jer zlato simbolizira bogatstvo, a u pozadinskoj je slici ono što predstavlja neiscrpan izvor.

Stočarstvo je zlatni rudnik, no ništa bez jeftinijeg kapitala i dodjele zemljišta. (G)

Dubrovnik jest zlatna koka, ali ne nosi svaka zlatna koka i zlatna jaja. (G)

Za jedne su mladi turisti zlatna koka, a za druge noćna mora. (G)

Hrvatska je krava muzara za pola Balkana. (G)

Simbolika sastavnice *zlato* utječe i na motivaciju frazema *roditi se sa zlatnom žlicom u ustima* kojim se, kao i frazemom *plave krvi*, predmnijeva povoljan materijalni status dobiven već samim rođenjem. Motivaciju frazema *plave krvi* možemo prema B. Kovačević (2012) potražiti u tradicionalnom poimanju da plemići imaju svijetlu put na kojoj se dobro vide plave vene, pa je boja vena metaforički prenesena i na tekućinu koja njima protječe.

Selena Gomez prava je teen zvijezda. No, mlada ljepotica nije rođena sa zlatnom žlicom u ustima. (G)

Ipak, kako je red kod „kraljevskih sportova” među gostima se našao i jedan predstavnik plave krvi (...). (HNK)

Novac može biti zaraden na lak način, pa frazemi *novac pada (kaplje)* <sa svih strana> te *dignuti / dizati* <silne> *novce* opisuju proces stjecanja i gomilanja novca bez uloženoga velikog truda.

Realu kaplje sa svih strana. Dobio na sudu 300 000 eura. (G)

Novac samo kaplje u Boltov džep. (G)

Frazemom *zgrnuti / zgrtati novac (pare)* i *preko noći* [postići što, obogatiti se itd.] izriče se dodatna konotacija da je novac zaraden u kratko vrijeme, pa je posljedica naglo bogaćenje, dok se frazem *napuniti džep (džepove)* koristi ne samo u kontekstu lake i brze zarade nego i u „kontekstu nezakonitog ili nepoštenog zarađivanja veće ili velike količine novca” (Fink 2005: 206). U takvom se kontekstu upotrebljavaju i frazemi *loviti u mutnom* i *lov u mutnom*. Prema E. Piirainen (2012), moguća je motivacija tih internacionalnih frazema u starom ribarskom običaju da zamute vodu kako bi ribe morale zbog zraka doći na površinu te bi ih se tada moglo lako uloviti. Autorica također smatra da je riječ o starom izrazu koji ima nekoliko izvora, a jedan je od njih Ezopova basna o ribaru koji je mutio vodu. Frazem je postao poznat zahvaljujući djelu „Adagia” Erasma Rotterdamskoga (Piirainen 2012).

Zgrtali smo novac, a sin nam je već sa 15 završio u komuni. (G)

Kenija je praktično preko noći postala bogata i vrijednost njene valute raste. (G)

Splićanima će napuniti džepove 50 tisuća partijanera na Poljudu. (G)

Ubrzana privatizacija Belja predizborni je lov u mutnom. (HNK)

(...) državna riznica postaje najvećim neprijateljem svih onih koji su lovili u mutnom u državnim financijama. (HNK)

3.2. Najbrojnija je podskupina frazema okupljenih oko značenja ‘bogato živjeti’, a podrazumijevaju lagodan život, tj. blagostanje.

3.2.1. Život u bogatstvu koje je posljedicom posjedovanja velike količine novca opisuju frazemi: *ležati (spavati) na novcu (novcima, parama), plivati (valjati se) u novcu (parama i sl.), biti pun para, biti pri novcu (parama i sl.), biti u lovi, pun kao brod, imati pun (dubok) džep (džepove)*. Frazemi *ležati (spavati) na novcu (novcima, parama), plivati (valjati se) u novcu (parama i sl.)* i *biti pun para* aludiraju na trajnije stanje bogatstva, a pozadinska slika „sugerira situaciju plivanja, valjanja ili ležanja u novcu što više nalikuje stripu ili crtanom filmu nego realnoj situaciji” (Fink 2008: 467). Tim se svezama riječi, možemo reći, izražava hiperbolizirano shvaćanje bogatstva kao kategorije materijalnoga stanja.

Narkobos ležao na novcu, a živio kao siromah. (G)

HNB i banke plivaju u novcu, a privreda grca u besparici. (G)

Bankari i dalje plivaju u parama. (G)

Kad je muškarac pun kao brod, žene mu lako pristaju. (G)

Za razliku od tih frazema, primjeri *biti pri novcu* (*parama* i sl.) i *biti u lovi* upućuju na privremeno dobru, zadovoljavajuću materijalnu situaciju (Fink 2008).

Nisam krštena i baš pri novcu, a prijateljica želi da joj budem kuma. (G)

U frazemima *dubokih* (*punih*) *džepova*, *dubokog(a)* (*punog(a)*) *džepa*, *duboka* (*puna*) *džepa* i *imati pun* (*dubok*) *džep* (*džepove*) sastavnica *džep*, kao što je već ranije navedeno, neizravno upućuje na novac:

Automobil budućnosti za ekologe, ali i kupce vrlo dubokog džepa. (G)

3.2.2. Frazemi *lova do krova*, *krupan* (*velik*) *novac*, *velika lova*, *ima čega kao blata* i *imati čega kao blata* opisuju veliku količinu novca. Frazemom *lova do krova* sugerira se slika kuće ispunjene novcem.

Velika lova u igri: Turcima od sponzora 24 milijuna eura (...). (G)

Lova do krova: Prosječna ulaznica za UFC 167 koštala 423 dolara. (G)

Igrači Manchester Cityja imaju para k'o blata. (G)

3.2.3. Sljedeći primjeri opisuju život u bogatstvu (blagostanju) koje je posljedicom posjedovanja ne samo novaca nego i svih ostalih materijalnih dobara: *imati punu kuću*, *nema čega nema*, *<i>ptičjeg mlijeka [ima]* ili *<ni>ptičjeg mlijeka [ne nedostaje komu]*, *teče med i mlijeko*, *plivati* (*daviti se*, *gušiti se*) u *izobilju*.

Svim se spomenutim frazemima naglašava stanje bogatstva u kojemu ničega ne nedostaje, svega ima u (pre)velikim količinama. To je značenje u frazemu *<i>ptičjeg mlijeka [ima]* ili *<ni>ptičjeg mlijeka [ne nedostaje komu]* motivirano činjenicom da ptice zapravo ne daju mlijeko, pa onaj kojemu i njega ne nedostaje ima sve⁵.

Amerikancima ne nedostaje ni ptičjeg mlijeka. (G)

Frazem *teče med i mlijeko* biblijskoga je podrijetla, nastao prema izrazu „zemlja u kojoj teče med i mlijeko”, a koji je potvrđen u mnogim biblijskim citatima – njime se opisuje zemlja blagostanja Kanaan, koju je Bog namijenio svome Izabranom narodu. Upravo su med i mlijeko simboli toga blagostanja jer je riječ o dvjema vrlo dragocjenim namirnicama, ali ne uvijek dostupnima u prehrani Izraelaca.⁶

Varaju nas da u Uniji teče med i mlijeko. (G)

3.2.4. U sljedećim frazemima značenje življenja u izobilju motiviraju sastavnice *mast* i *loj* koje u frazeologiji uvijek simboliziraju bogatstvo, blagostanje, ali i skupocjenost, dobitak i sl.⁷: *plivati* (*živjeti*) u *slasti* i *lasti* (*masti*) i *živjeti kao bubreg u loju*⁸. Moguće objaš-

⁵ Ptičje je mlijeko sintagma internacionalnoga karaktera svojstvena folkloru slavenskih, ali i mnogih drugih naroda (Hrnjak 2007).

⁶ V. više u Opašić 2013.

⁷ Npr. u frazemima *masno platiti*, *masne cijene*, *omastiti brk*, *ide kao po loju* i sl.

⁸ I u drugim se jezicima koncept blagostanja temelji na nekoj masnoći u kojoj se najčešće pliva, sjedi ili živi (Turk, Opašić 2008), npr. engl. *be in the gravy*, *to live on the fat of the land*, njem. *leben wie die Made im Speck*, im

njenje pozadinske slike frazema *živjeti kao bubreg u loju* bilo bi: „što je životinja deblja, bubreg je veći i ima više loja oko njega, a debljina uvjetovana masnoćom bila je dokaz blagostanja” (Kovačević 2012: 205).

Plivate u slasti i masti i još vam nije pravo! (HFR)

Novca nema, građani ispaštaju, a oni žive kao „bubreg u loju”. (G)

3.2.5. U preostalim se frazemima ove podskupine stanje velikoga bogatstva izražava najčešće usporedbom s: osobom koja ima najviši vladarski naslov (*živjeti kao <mali> car, živjeti kao kralj*), plemićem/plemkinjom (*živjeti kao grof, živjeti kao grofica, živjeti kao lord*) ili pašom kao visokim dostojanstvenikom u Turskom Carstvu (*živjeti kao paša*). Navedeni frazemi mogu se smatrati leksičkim inačicama, osim frazema *živjeti kao grofica* koji se koristi samo za osobu ženskoga spola.

Schwarzenegger ima harem žena, živi kao kralj. (G)

On, naučen živjeti kao grof, – morade sad proći svu biedu sirotinje seljačke. (HJR)

Mogla je, kaže, živjeti kao grofica, kako žive današnje udovice, ali ona se posvetila svom jedinom djetetu. (G)

U frazemu *živjeti kao mali bog* bogat se čovjek stavlja na razinu božanstva (Fink 2002), a u primjeru *bogat kao Krez* bogatoga se čovjeka uspoređuje s iznimno bogatim kraljem povijesne kraljevine Lidije iz 6. st. pr. Kr. (Klaić 1983).

A ti formulari služe isključivo za zabavu građanima i usporedbu tko je među političarima bogat kao Krez (...). (G)

Svi se navedeni frazemi koriste u kontekstu ne samo bogatstva nego i lagodnoga, bezbrižnoga života ispunjenoga blagostanjem i užicima.

U primjeru *živjeti u svili i kadifi* također se upućuje na bogatstvo i lagodan život koji se očituje i u vanjskom izgledu, tj. bogatom odijevanju. Naime, značenje je motivirano sastavnicama *svila* i *kadifa* jer je riječ o izrazito skupocjenim tkaninama.

Sada živi u svili i kadifi, posjeduje novu kočiju, privatne terme, a i širu obitelj je zaposlio na dvorima Anfasa, Bukvara i Bete. (G)

Frazemom *jesti velikom žlicom* opisuje se život u izobilju, ali ima i dodatno značenje obilnoga čašćenja.

3.3. U ovoj su podskupini frazemi okupljeni oko značenja ‘rastrošnost, skupocjenost’ kao pojavama koje mogu biti u izravnoj vezi s bogatstvom jer bogat čovjek može biti rastrošan te kupovati skupocjene stvari. Tako na neumjereno, nekontrolirano, pa i lakomisleno trošenje, rasipanje novca, rastrošnost kao posljedicu bogatstva upućuju

Fett schwimmen (sitzen), tal. *nuotare nel grasso (o nel lardo)*, rus. *как сыр в масле кататься*, polj. *żyć jak pączek w maśle*, slovač. *mat’ sa ako červ v syre*, slov. *kot črtu v loju*.

frazemi: *živjeti na velikoj (visokoj) nozi, kad je bal nek je bal, vladati se (trošiti) kao pijani milijunaš, biti širokih rukava, baciti / bacati (rasipati) novac (pare i sl.).*⁹

Prosječni Amerikanac živi na velikoj nozi. (G)

Odriješit će ministar i državnu kesu i sve blago prosuti razdraganim uzvanicima.

Kad je bal, nek je bal. (HJR)

M. M. trošio kao pijani milijunaš, pa ostao bez kinte – a nema ni posao! (G)

Grad više neće rasipati novac na KK Split. (G)

Ako je čovjek bogat, ima mogućnost i spreman je platiti što većom količinom novca, na što upućuju frazemi: *posegnuti duboko u džep, platiti / plaćati suhim zlatom <što>, za dubok (dublji) džep i za duboke džepove.* U frazemu *platiti / plaćati suhim zlatom <što>* na skupocjenost čega upućuje sastavnica *zlat* koje je ovdje u ulozi nekadašnjega platežnog sredstva velike vrijednosti.

Najbogatiji će za Balea morati posegnuti (pre)duboko u džep. (G)

Ovi bi se proizvodi uskoro mogli plaćati 'suhim zlatom'. (G)

Frazemima *za dubok (dublji) džep* te *za duboke džepove* opisuje se ono što je namije-
njeno i pristupačno bogatima, odnosno ono što si samo bogati mogu priuštiti:

Visoka moda za dubok džep. (G)

Sajam dijamanata za dublji džep. (G)

3.4. Posebno izdvajamo frazem koji ne pripada ni jednoj od prethodnih pod-
skupina, ali svojim značenjem ulazi u semantičku grupu bogatstva: *zlatna mladež.* Tim se frazecom opisuje rasipnu i raskalašenu djecu bogataša, a moguće je da je kalkiran iz francuskoga jezika jer su tako jakobinci nazvali parišku mladež koja je 1794. nakon pada M. Robespierrea postala njihovim protivnikom (Orloš, Hornik 1996).

4. Zaključak

Analizom odabrane građe utvrđeni su frazemi koji se mogu odnositi na: privremeno ili trajno stanje bogatstva/siromaštva, uzroke siromaštva odnosno na izvor i način stjecanja bogatstva, različite stupnjeve i načine manifestiranja bogatstva i siromaštva, posljedice siromaštva kao što su dužništvo i ovisnost o drugome, dok je posljedicom bogatstva neumjereno trošenje novaca, rastrošnost. Od svih prikupljenih frazema samo dva sadrže sastavnice *siromašan (gol (siromašan) kao crkveni miš)* ili *bogat (bogat kao Krez)*, dok kod većine ostalih određena sastavnica svojim značenjem ili simbolikom upućuje na siromaštvo ili bogatstvo, pa se može govoriti o većem stupnju desemantizacije. Takvi su primjerice frazemi kojima je sastavnicom jedna od novčanih

⁹ Frazecom *baciti / bacati novac u vodu (kroz prozor)* također se opisuje lakomisleno, ali i uzaludno trošenje novaca, no za razliku od navedenih primjera, ne podrazumijeva se prethodno bogatstvo.

jedinica (*lipa, kuna, para*), naziv za novac (*novac, lova, pare*) ili leksem *džep* kao mjesto u kojem se pohranjuje novac. Na značenje bogatstva upućuje i sastavnica *zlato* koja se javlja u više frazema.

Za najveći su dio frazema pronađeni primjeri aktivne uporabe koji potvrđuju njihovu aktualnost, ali i svezremenost.

Literatura

- Fink, Željka (1994) *Adjektivni frazeologizmi u ruskom i hrvatskom jeziku*, doktorska disertacija u rukopisu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Fink-Arsovski, Željka (2002) *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, FF press, Zagreb.
- Fink, Željka, Marija Turk (2003) „Koncept lijenosti u frazeologiji hrvatskoga, ruskog, talijanskog i njemačkog jezika”, *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici: zbornik HDPL-a*, ur. Diana Stolac, Nada Ivanetić i Boris Prichard, Zagreb–Rijeka, 247–258.
- Fink, Željka (2005) „U džep, iz džepa ili po džepu (Hrvatski frazemi s komponentom džep)”, *Грани слова. Сборник научных статей к 65-летию проф. В. М. Мокиенко*, ред. М. Алексеенко, Х. Валтер, М. Дюринг, А. Шумейко, Москва, 203–209.
- Fink, Željka (2008) „Trošimo li do zadnje pare ili lipe? (Novčane jedinice u hrvatskoj frazeologiji)”, *Zbornik Riječki filološki dani 7*, ur. Ines Srdoč-Konestra i Silvana Vranić, Rijeka, 463–471.
- Hrnjak, Anita (2004) „Koncept straha u hrvatskoj frazeologiji”, *Riječ*, 10, 1, 23–29.
- Hrnjak, Anita (2007) „Kulinarski elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, 197–216.
- Kovačević, Barbara (2012) *Hrvatski frazemi „od glave do pete”*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Menac, Antica (2007) *Hrvatska frazeologija*, Naklada Knjigra, Zagreb.
- Opašić, Maja (2013) *Bibilizmi u hrvatskome jeziku*, doktorska disertacija u rukopisu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Piirainen, Elisabeth (2012) *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a lexicon of Common Figurative Units*, Peter Lang, Frankfurt–Berlin.
- Turk, Marija, Maja Opašić (2008) „Supostavna raščlamba frazema”, *Fluminensia*, 20, 1, 19–31.
- Vidović Bolt, Ivana (2011) *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Rječnici

- Anić, Vladimir (2006) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb.
- Fink-Arsovski, Željka i dr. (2006) *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*, Naklada Knjigra, Zagreb.
- Fink-Arsovski, Željka, Anita Hrnjak, Barbara Kovačević (2010) „Popis frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima”, *Bibliografija hrvatske frazeologije*, Naklada Knjigra, Zagreb.
- Klaić, Bratoljub (1983) *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Matešić, Josip (1982) *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Menac, Antica, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin (2003) *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb.
- Orloš, Teresa Sofia, Joanna Hornik (1996) *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów*, Universitas, Kraków.
- Weniberger, Helmut (2012) *Kroatisch/Serbisch-Deutsches Phraseologisches Wörterbuch: angeordnet nach semantischen Gruppen*, Facultas, Innsbruck.

Elektronički izvori

- HJR: *Hrvatska jezična riznica* (<http://riznica.ihj.hr/index.hr.htm>)
- HNK: *Hrvatski nacionalni korpus* (www.hnk.ffzg.hr)
- G: Mrežni pretraživač *Google* (www.google.hr)

SUMMARY

Maja Opašić, Nika Čunović, Mateja Fumić

WEALTH AND POVERTY IN CROATIAN PHRASEMES

The paper analyses Croatian phrasemes that involve the semantic groups of wealth and poverty as opposing phenomena. The aim is to demonstrate, by means of semantic analysis, how the semantic groups of wealth and poverty are described in Croatian phrasemes. Possible explanations for the selected phrasemes' semantic background, which serves as the basis for the classification of phrasemes into subgroups, are also offered. These subgroups describe the state, cause, and degree of wealth/poverty, the manner in which wealth/poverty manifests itself, the source of wealth, and the manner of acquiring it. The analysis of the selected examples shows that some examples indicate a state of wealth or poverty in their constituent elements, while others exhibit a higher degree of constituent element desemanticisation.

Key words: *wealth; poverty; phraseme; semantic analysis; Croatian language*